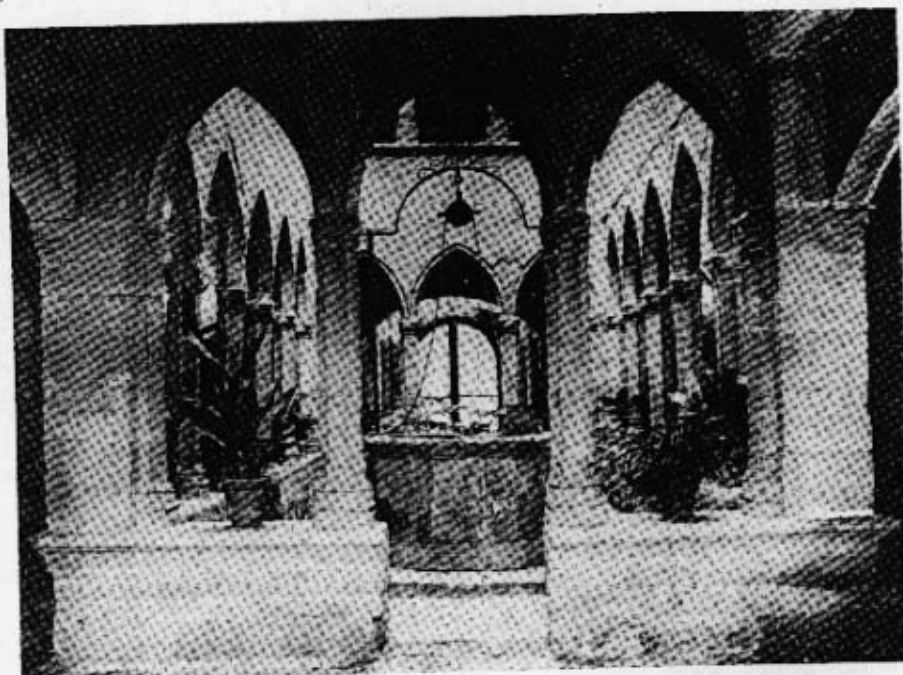

LA DOCUMENTACIÓ DELS ARXIUS: ELIMINAR PER CONSERVAR

JOAN BOADAS i RASET

En el procés de relació recíproca que el ciutadà té amb les diferents administracions i aquestes amb el ciutadà, no és gens exagerat pensar que cada persona genera cada any un volum documental de 0,5 cm de paper.¹ L'operació següent és d'una gran simplicitat: els sis milions d'habitants del nostre país produeixen anualment un mínim de trenta quilòmetres lineals de documentació en paper.

Interior de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc.

Les causes que han provocat aquesta situació de constant creixement de documentació són prou conegudes. D'una banda, una major participació, intervenció i control de les administracions en les qüestions públiques, amb el consegüent augment de les seves funcions i de la seva complexitat organitzativa. De l'altra, l'aplicació dels avenços tècnics en la producció i gestió documental: des de la primera màquina d'escriure fins als aparells informàtics, incloent-hi els instruments de reprografia. Enmig d'aquesta nova conjuntura, és evident que les funcions clàssiques de tot arxiu —recollir, conservar i difondre el patrimoni documental— s'han vist plenament afectades.

La funció de recollida de documentació exigeix cada vegada més una major participació

de l'arxiver, no ja en la fase terminal d'utilitat administrativa del document, sinó des dels primers moments de la seva gestació. El paper del *records managers* institucionalitzat en les administracions dels EUA i el Canadà, que té una participació activa en la racionalització i simplificació dels procediments administratius i en la gestió documental, ha de ser assumit progressivament per l'arxiver per tal de prevenir les —massa sovint— caòtiques transferències de paperassa de les diverses oficines a l'arxiu, participar en la coordinació dels diferents serveis productors —en un intent de sistematitzar la producció d'expedients i evitar les habituals duplicitats— i, finalment, eliminar tot un conjunt de documents abans que es produeixin.

Quant a la funció de conservació, l'increment

de la massa documental incideix directament en les condicions d'instal·lació i en les activitats d'organització dels fons. Són necessaris centenars de milers de metres de prestatges, que cal col·locar en edificis que reuneixin les condicions de seguretat imprescindibles per garantir la conservació dels documents i, el que és tan o més important, procedir a la seva organització mitjançant la classificació i l'ordenació.

Pel que fa a la darrera de les funcions esmentades, la difusió, implica inevitablement la confecció dels instruments de descripció que permetin l'accés a la documentació (guies, inventaris, catàlegs) i les activitats de projecció cultural de l'arxiu.²

Sobre els milers de metres lineals de documents en paper (als quals caldria afegir els

no-textuals —àudio-visuals, suports magnètics— que s'han generat en els darrers anys, i que es generen actualment, és raonable pensar que no se'n pugui garantir ni la correcta conservació, ni la difusió. Apel·lar a la utilització de tècniques com ara l'ús de suports microgràfics (microfilms i microfites) o els més recents suports òptics (disc òptic i videodisc) per a la reducció del volum documental soluciona únicament aquesta qüestió, però en la majoria de casos s'hi afegeix l'elevat cost econòmic, l'escàs valor probatori d'aquests suports i els problemes de conservació, al mateix temps que es mantenen totes les dificultats d'organització dels fons (classificació i ordenació prèvies) i de la seva difusió (sobretot l'establiment dels instruments de descripció).

L'únic sistema per fer front a aquesta situació és establir uns criteris d'avaluació de la documentació que permetin, mitjançant un procés de tria, determinar quins documents han de ser conservats permanentment i quins poden ser eliminats. Eliminació, però, que ha de partir d'una premissa fonamental: suprimir documentació, però no informació.

De fet, els investigadors en general, i l'historiador en particular, han de ser els primers interessats en l'aplicació de criteris de tria sobre la documentació, per tal de no trobar-se absolutament desbordats en els treballs de recerca. Tria i eliminació que no han de ser mai exclusivament motivades per manca d'espai o per limitacions econòmiques, sinó que han de partir d'una anàlisi exhaustiva de la documentació, en la qual, a part dels arxivers, han de participar els responsables dels organismes productors i, evidentment, els investigadors.

L'AVALUACIÓ DELS DOCUMENTS

L'avaluació ha estat definida com el procés seguit per determinar el valor dels documents i, per tant, la destinació que els és reservada, fonamentant-se en el seu ús corrent (administratiu, jurídic i financer), el seu valor (de testimoniatge, d'informació o de recerca), la seva classificació/ordenació i les seves relacions amb els altres documents.³

Els documents, per tant, hauran de ser considerats, en primer lloc, d'acord amb els seus valors primaris i, seguidament, d'acord amb el seu valor de testimoniatge i d'informació, o valors secundaris, és a dir, els valors que conserven més enllà de l'interès immediat que representen per a l'organisme generador i que seran d'utilitat per als futurs investigadors.⁴

Els valors primaris dels documents són aquells que interessen exclusivament l'administració d'origen, la qual conservarà els documents fins que no li siguin d'utilitat, és a dir, fins que deixin de tenir valor administratiu, jurídic i financer.⁵ Hom considera que un document té valor administratiu quan és útil a una administració per executar els seus afers corrents. Posseeixen valor jurídic aquells documents que fan referència als drets i obligacions legals que tenen o poden tenir les administracions i/o els administrats. El valor financer va lligat als documents produïts en el transcurs de les operacions financeres. És evident que els tres valors esmentats no són excloents i, per tant, moltes vegades un sol document pot tenir-los simultàniament. D'altra banda, la pèrdua d'un d'aquests valors no comporta automàticament la desaparició del valor primari del document, que continuarà vigent mentre es mantingui un dels tres valors esmentats.

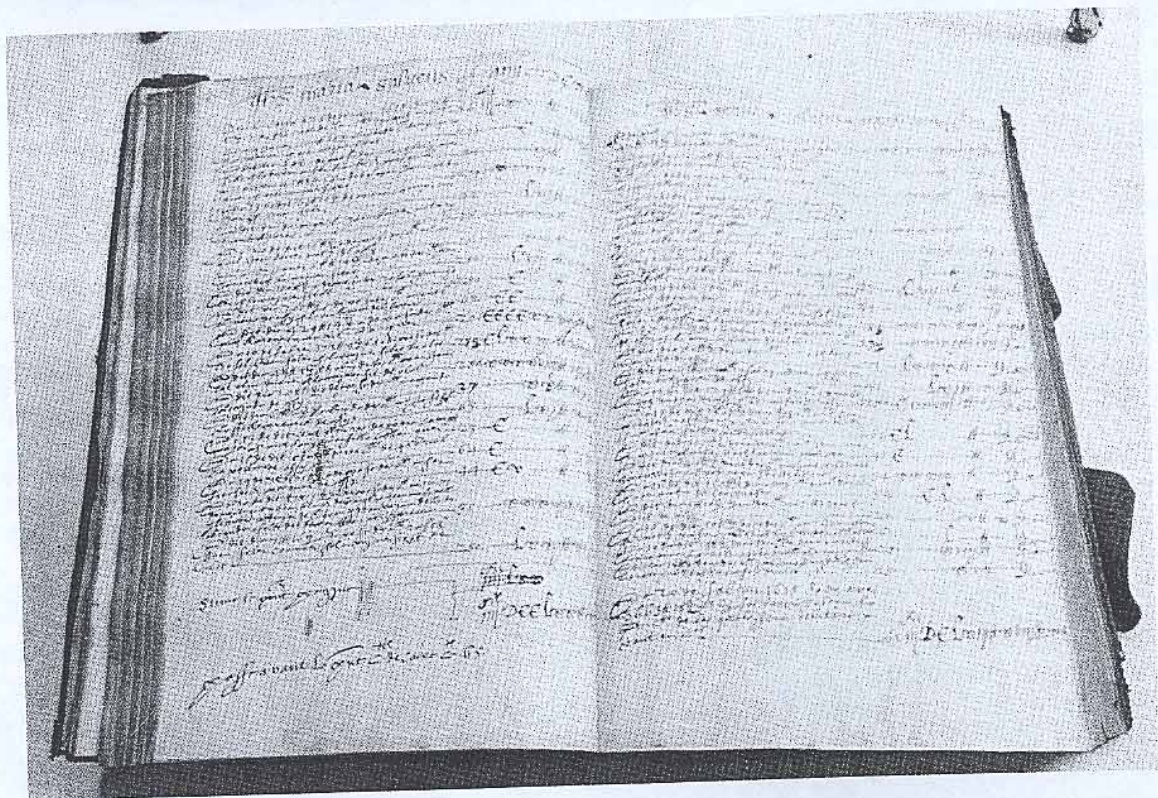
Quan els documents han perdut utilitat per a l'administració d'origen és quan adquireixen,

o poden adquirir, uns valors secundaris, que es concreten en el valor de testimoniatge i en el d'informació. El primer d'aquests valors el tenen aquells documents que «permeten reconstruir la història d'una institució, els orígens, l'estructura, els objectius, les decisions, els procediments, les operacions i les realitzacions».⁶

El valor informatiu rau en les dades que una determinada institució ha reunit sobre les persones, els llocs, els esdeveniments i les coses en el curs de la seva activitat, i que, lògicament, queda reflectida en els documents que ha generat. En aquest cas, «el procés d'avaluació ha d'analitzar els possibles valors experimentals i informatius dels documents per a historiadors, especialistes en ciències polítiques, economistes, sociòlegs, geògrafs, especialistes en estadística i, també, per a científics, tant de l'àmbit de les ciències físiques com de les socials, i els estudiosos de les humanitats en totes les seves disciplines».⁷

Aquest procés d'avaluació permetrà discernir els documents que poden ser eliminats dels que s'hauran de conservar. Simplificant la qüestió, aquells documents que no assolixin un valor secundari podran ser objecte d'eliminació.

Davant la impossibilitat de conservar-ho tot i la interrogació de la legitimitat de la tria⁸ cal, a partir de l'avaluació documental, reduir al mínim els elements subjectius i definir científic-

cament les normes que permetin la destrucció de la documentació que no ha de tenir utilitat en el futur.

No hauria de resultar estrany, doncs, que després d'avaluar una documentació (avaluació, insistim-hi, que no correspon únicament a l'arxiver) hom en decidís l'eliminació integral. Òbviament, caldrà deixar constància escrita, i el més detallada possible, de les circumstàncies que han aconsellat aquesta destrucció.

De fet, a nivell general, hom accepta com a eliminables (a part de duplicats, esborranys, llibres auxiliars, etc.) els documents les dades essencials dels quals són incloses en un altre de recapitulació. Amb tot, això no ha de ser una operació mecànica, i abans caldrà determinar el valor de la diferència entre el contingut dels documents base i la recapitulació. Es consideren eliminables, també, els documents que presenten un estat de deteriorament tan avançat que no permet, o no justifica, la seva restauració, i aquells que presenten en les seves sèries llacunes tan importants que n'afecten la comprensió.⁹

Tot i això, entre l'eliminació i la conservació totals, existeix una forma particular de tria que consisteix a retenir els documents considerats representatius d'un conjunt que, a causa del seu volum, no poden ser conservats íntegrament. Aquesta és, o hauria de ser, la característica essencial del mostreig: que els documents retinguts siguin plenament representatius d'un conjunt més ampli. Atenent aquest criteri, alguns dels mètodes de tria que es practiquen o s'han practicat no

haurien de rebre aquesta qualificació. És el cas dels mètodes anomenats de l'*exemplar o espècimen* i el mostreig *selectiu o qualitatiu*.¹⁰ En el primer cas, es tracta únicament de conservar un o més exemplars d'una sèrie documental, amb l'objectiu d'il·lustrar una determinada pràctica administrativa. En conseqüència, la seva utilitat per a una posterior investigació és molt limitada, atès que no permet estudis comparats o estadístics. El mostreig selectiu o qualitatiu obliga a l'anàlisi individual del document o de l'expedient. Deixant de banda la gran inversió en temps que pot suposar en determinades sèries documentals, el mètode no permet l'aplicació de l'anàlisi estadística a la fracció conservada, ja que es basa en uns criteris essencialment subjectius: el responsable de la tria és qui decideix quins expedients o documents poden ser conservats. La utilització d'aquest mètode només és justificable amb posterioritat a l'aplicació d'un altre sistema de mostreig, i caldrà conservar-ne el resultat separatament de la primera mostra.

Deixant de banda aquests dos tipus de tria, els mètodes que ofereixen més garanties són el sistemàtic i l'aleatori. Dins la denominació de *sistemàtic* cal incloure les classes de mostreig que depenen de l'establiment d'una pauta donada de selecció, numèrica, cronològica, alfabètica o topogràfica. En cap cas no es pot aplicar d'una manera mecànica un determinat tipus de mostreig si abans no s'ha fet una anàlisi destinada a precisar quin és el més convenient per a una sèrie determinada. En el mostreig numèric, es tracta de

seleccionar els expedients o documents que acaben en un número determinat. És útil si l'ordre de col·locació dels expedients ha estat aleatori, per exemple segons l'ordre de constitució. No és aconsellable en documents o expedients ordenats de manera alfabètica, cronològica o topogràfica.

La utilització del mostreig cronològic es concreta en la conservació plena d'una sèrie documental, ordenada cronològicament, durant uns anys de referència establerts anteriorment. Tot i que en la selecció cal mantenir estrictament l'ordre serial establert prèviament, cal respectar la importància dels esdeveniments particulars i, en conseqüència, conservar aquells anys que hagin estat sotmesos a condicions econòmiques, socials o polítiques peculiars.

El mostreig alfabètic consisteix a retenir, d'entre aquells expedients ordenats alfabèticament, els que corresponen a una es lletra es fixada-es amb anterioritat. Lògicament, abans caldrà determinar, amb l'ajut dels estadístics, quina és la inicial que permet representar sense desviacions una població sencera. En el mostreig topogràfic, es conserven sèries completes segons la procedència (zones o carrers industrials, rurals, comercials, urbans, etc.). Sovint, però, aquest tipus de mostreig no condueix a un percentatge sistemàtic, i els canvis estructurals en el desenvolupament de les zones seleccionades en redueix força l'interès.

Pel que fa al mostreig aleatori, és un mètode molt poc aplicat encara als arxius europeus. Cal posseir una llista de números aleatoris i

és necessari numerar tota la sèrie d'expedients que es tractaran, per tal que cada element sigui identificable per un número que només li correspongui a ell. D'aquesta manera, qualsevol unitat de la sèrie té les mateixes possibilitats de representar-la, ja que la mostra es pren a l'atzar i no depèn de pautes o períodes com en el cas del mostreig sistemàtic. Cal reduir la seva aplicació a grans volums documentals les dades dels quals siguin molt uniformes.

És cert, i molts investigadors ho han fet notar, que tota operació de tria en els arxius condueix a restringir, o almenys a orientar d'una manera forçada les possibilitats d'una investigació futura. Com ha indicat Michel Duchein,¹¹ el mostreig pot portar a la conservació de l'expedient d'un obscur agent administratiu i a la destrucció de l'expedient d'un agent del mateix grau que hagi tingut notorietat sindical, literària o qualsevol altra. Precisament no es tracta de facilitar les investigacions puntuals, sinó les investigacions d'ordre estadístic. Es tracta, en definitiva, de l'oposició de dos mètodes històrics: quantitatiu contra qualitatiu.

EL MARC LEGAL

Mentre que pràcticament tots els països occidentals s'han ocupat del tema de l'eliminació de documents, ni en el nostre país ni a l'Estat espanyol no hi ha hagut una reflexió teòrica profunda que es tradueixi en una reglamentació que abordés amb seguretat aquesta qüestió i evités destruccions irreparables.

No és que no es conegués i reconegués l'existència dels problemes derivats del gran augment de producció documentals, però fins ara les decisions s'han anat ajornant. Aviat farà cinc anys que la llei catalana d'arxius (núm. 6 de 1985) indicava en l'article 2 que una vegada expirat el període d'utilitat administrativa, «els documents són objecte d'una tria o expurgació per tal d'eliminar aquells que no tenen interès administratiu o històric. Els criteris per determinar quins tenen la consideració de documents públics de caràcter històric s'han d'establir d'acord amb el Departament de Cultura, que ha de fixar per reglament la normativa corresponent». Continua vigent encara, però, el que afegeix la disposició quarta de la mateixa llei, quan indica que «mentre no serà regulat allò que estableix l'article 2, es prohibeix la destrucció de qualsevol document objecte d'aquesta llei».

Semblantment succeeix en la llei del patrimoni històric espanyol (núm. 16 de 1985), que assenyalava que l'eliminació de documents de

titularitat pública ha de ser autoritzada per l'administració competent. «En ningún caso se podrán destruir tales documentos en tanto subsista su valor probatorio de derechos y obligaciones de las personas o los entes públicos» (article 55.2). Qui haurà de determinar la utilitat o inutilitat dels documents serà una —encara inexistente— «Comisión Superior calificadora de Documentos Administrativos».¹² Malgrat aquest buit normatiu, la realitat quotidiana de sobresaturació dels arxius ha obligat que alguns dels seus responsables prenguessin la iniciativa i redactessin llistes d'avaluació i eliminació de la documentació que es veuen forçats a acollir.¹³ Es tracta, en tots els casos, d'iniciatives lloables que han representat un esforç considerable als autors. Amb tot, no han de ser considerades com a resultats definitius, sinó com un punt de partida que segurament aportarà elements importants a l'hora d'establir una normativa definitiva sobre l'avaluació, tria i eliminació de la documentació.

Nogensmenys, hi ha un altre factor molt important que també caldria tenir en compte en el moment de portar a terme l'avaluació d'un conjunt documental: la pessima qualitat de molts suports documentals produïts en els darrers anys. Tothom sap que l'estat material dels documents es degrada més o menys ràpidament i, en canvi, no hi ha cap intervenció dels poders públics adreçada a comprovar-ne la qualitat (acididesa incontrolada del paper, tintes inadequades, suports magnètics inapropiats, etc.). Si no s'actua d'una manera decidida sobre aquesta realitat, els grans esforços que es realitzen per tal de conservar el patrimoni documental contemporani resultaran, en molts casos, inútils.

NOTES

1) Un estudi de Karl Haase, realitzat a la Baixa Saxònia, va intentar establir una relació entre la mitjana de producció d'expedients, el nombre d'habitants i el nombre de funcionaris de les administracions federals. Haase trobava una producció d'expedients d'1,4 ml per any per 100 habitants, les 2/3 parts dels quals corresponien a expedients produïts per administracions municipals. D'altra banda, en el qüestionari previ a la realització de la 22a *Table Ronde des Archives*, l'Estat espanyol, que tenia l'any 1983 una població de 37.700.000 h., va respondre que el volum anual de producció documental de les administracions era de 235.000 ml, quantitat que equivalia a 0,62 cm per persona i any. Vegeu, per ambdós exemples, E.G. Franz, «L'archiviste et l'inflation des archives contemporaines», *Actes de la vingt-deuxième conférence internationale de la Table Ronde des Archives*, CIA, París, 1984, 204 pp.

2) Vegeu, en aquest sentit, R. Alberch i Fugueras; J. Boadas i Raset, «La funció social i cultural dels arxius», *Revista de Catalunya*, núm. 26 (gener del 1989), pp. 15-25.

3) Evans, Frank B. i altres, «A Basic Glossary for Archivist, Manuscript Curators, and Records Managers», *American Archivist*, XXXVII (1974), p. 417.

4) Guptill, Marilla B. *Évaluation et tri des documents d'archives dans les organismes internationaux: une étude de RAMP accompagnée de principes directeurs*, UNESCO, París, 1986, 66 pp.

5) Malauradament, la terminologia relativa als valors dels documents, siguin aquests primaris o secundaris, encara no ha estat fixada d'una manera homogènia per l'arxivística internacional. Vegeu, per exemple, el diferent tractament que hi donen Guptill, B. Marilla: *op. cit.*; H. Naugler, *Évaluation et tri des documents informatiques en archivistique: une étude RAMP...*, UNESCO, París, 1986, 155 pp.; M. Rieger, «Técnicas modernas de retirada de documentos y normas de evaluación», *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos*, UNESCO, París, 1981, pp. 239-249; M. Roberge, *La gestion des documents administratifs*, Documentor, Québec, 1983, 216 pp.; X. Tarraubella, *L'eliminació de documents: un estat de la qüestió de l'actual teoria arxivística*, ponència a les 2es Jornades d'Arxivística de Catalunya, Andorra (abril-maig del 1989), 13 f. (text mecanoscrit).

6) Guptill, B. Marilla, *op. cit.*; H. Naugler, *op. cit.*

7) M. Rieger, *op. cit.*

8) M. Duchein, «Tri, sélection, échantillonnage. À propos de deux manuels et d'une circulaire», *La Gazette des Archives*, 110 (1983), pp. 41-50.

9) L. Garon, *Critères de tri des archives textuelles*, Archives Nationales, Québec, 1986, s.p.

10) Tampoc en aquest cas hi ha massa homogeneïtat en la terminologia arxivística. Vegeu, a tall d'exemple, F. Hull, *Utilización de técnicas de muestreo en la conservación de registros: Estudio del RAMP y directrices al respecto*, UNESCO, París, 1986, 67 pp.; O. Guyotjeanin, «Tris et échantillonnages: empirisme et théorie», *La Gazette des Archives*, 124 (1984), pp. 5-26; A. Kromnow, *El avalúo de los documentos contemporáneos*, VIII Congreso Internacional de Archivos, Washington, 1976, 27 pp.; E.G. Franz, *op. cit.*

11) M. Duchein, *op. cit.*

12) Vegeu l'anàlisi que sobre aquesta qüestió fa Joan Vintró, *L'eliminació de documents: el punt de vista jurídic*, ponència a les 2es Jornades d'Arxivística de Catalunya, Andorra (abril-maig del 1989), 10 f. (text mecanoscrit). Pel que fa a la normativa catalana, el servei d'Arxius de la Generalitat està acabant de redactar un decret que regularà la tria i l'eliminació de documentació. A part d'altres consideracions, el decret preveu la creació d'una comissió integrada per professionals de diversos àmbits (arxiviers, historiadors, administrativistes), que serà la responsable d'avaluar les propostes presentades. Les decisions preses donaran forma a les taules d'eliminació de la documentació de les diferents administracions. Vegeu F. Balada; R. Planas, *La reglamentació de la tria i l'eliminació de documentació a Catalunya. El seu plantejament general i una primera aplicació als arxius de la Generalitat*, ponència a les 2es Jornades d'Arxivística de Catalunya, Andorra (abril-maig del 1989), 35 f. (text mecanoscrit).

13) A. Heredia Herrera, *Manual de fondos de las Corporaciones locales*, Diputación de Sevilla, 1980; Grupo de Trabajo de Archiveros de Madrid, *Manual de expurgo de Archivos Municipales*, II Jornadas de Archivos Municipales, Mostoles, 1983; Grupo de Trabajo de Archiveros de Madrid, *Manual de Tipología Documental de los Municipios*, Comunidad de Madrid, Consejería de Cultura, Madrid, 1988, 200 pp.; J. Boadas; P. Puig, *Per una normativa de tria i eliminació. Els arxius de l'Administració municipal*, ponència a les 2es Jornades d'Arxivística de Catalunya, Andorra (abril-maig del 1989), 37 f. (text mecanoscrit).